

Keczer Gabriella*

A FELSŐOKTATÁS FINANSZÍROZÁSA A KÖZÉP-EURÓPAI ÁLLAMOKBAN

THE FUNDING OF HIGHER EDUCATION IN THE MIDDLE-EUROPEAN COUNTRIES

ABSTRACT

It is becoming obvious that higher education plays a crucial role in social development and economic competitiveness. Higher education is expected to contribute to plural democracies, social cohesion and innovative economic processes. The way, extent and composition of higher education funding strongly influences HE's ability to meet these expectations. Thus, funding higher education is a key factor in the success and competitiveness of a country. Although Hungary is part of the European Higher Education Area, it is important to compare the funding of our universities not to the whole of Europe, but to those countries, which have the same historical heritage and which operate their universities in similar macro-environment. In our paper we present the funding of higher education (ISCED 5-6 levels) of Hungary, Poland, Romania, Slovakia, Slovenia and the Czech Republic. We conclude that in most of the indicators Hungary is either in a mediocre position or lagging behind, not exceeding the others in any aspects, and that Slovenia's leading position is getting more and more evident.

1. Bevezetés

Egyre világosabbá válik, hogy a felsőoktatás a napjaink kihívásaira adott társadalmi válaszok meghatározó eleme, a jólét és a versenyképesség növelésének kulcstényezője.¹ Határozottan megjelenik az az elvárás, hogy a felsőoktatás járuljon hozzá a plurális demokráciák működéséhez, a hatékony és innovatív gazdasági folyamatokhoz, a társadalmi kohézióhoz és a jól képzett munkaerő biztosításához.² A finanszírozás módja, mértéke és összetétele alapvetően meghatározza, hogy a felsőoktatás mennyire tud megfelelni ezeknek az elvárásoknak. A kutatások azt mutatják, hogy a finanszírozás közvetlen hatást gyakorol az Európai Bizottság által a felsőoktatás teljesítményének mérésére használt dimenziók közül háromra: a hallgatói létszámra, a hallgatók teljesítményére és a kutatás teljesítményére. Emellett laza összefüggés van további három dimenzióval: a felnőttek részvételével a felsőoktatásban, az üzleti szektor szerepvállalásával és a hallgatói

* Dr. Keczer Gabriella főiskolai docens Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

mobilitással.³ A felsőoktatás finanszírozása tehát alapvető jelentőségű egy ország és egy térség jövője szempontjából.

Bár Magyarország az Európai Felsőoktatási Térség része, a hazai felsőoktatás finanszírozását célszerű azon országokéval összevetni, amelyek felsőoktatása hasonló történelmi örökséggel és feltételek között működik. Szlovénia néhány kimagasló mutatója például feltétlenül figyelmet érdemel. Tanulmányunkban Magyarország, Szlovákia, Csehország, Lengyelország, Románia és Szlovénia felsőoktatási rendszereinek finanszírozását elemezzük és hasonlítjuk össze. Felsőoktatás alatt az EU (ISCED) 5-6. oktatási szintjét értjük, azaz az alapképzéstől a doktori képzésig terjedő szinteket. Minden esetben a legfrissebb hozzáférhető statisztikákat használjuk, és összehasonlítható (lakosságszámra, hallgatói létszámra, GDP-re vetített) adatokat használunk.

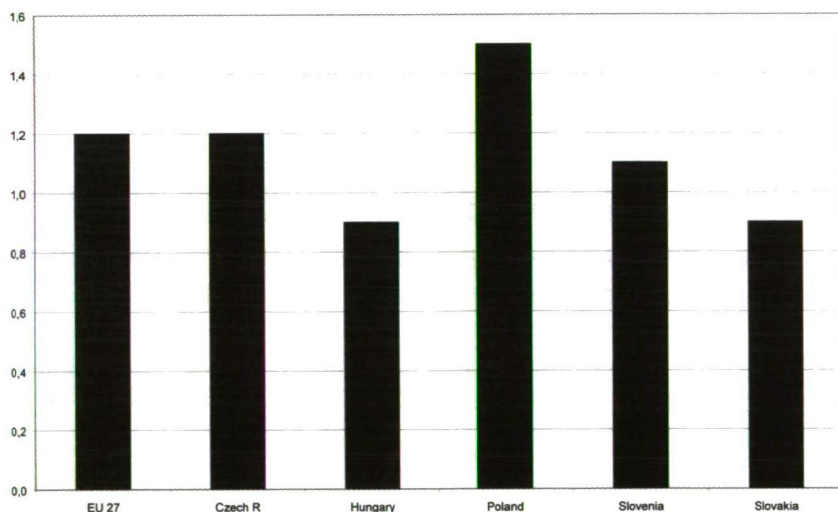
2. A felsőoktatás finanszírozása

2.1. A felsőoktatásra fordított összeg a GDP-hez viszonyítva

A felsőoktatás finanszírozásának elemzését a Közép-Európai térségben összeített mutatókkal kezdjük. Azt hasonlítjuk össze, hogy az egyes államok mennyit költenek a felsőoktatásra állami (public) és magán forrásokból együttesen. Az összeget a hazai össztermék arányában vizsgáljuk; ez a mutató azt is kifejezi, hogy az egyes államokban mennyire tekintik fontosnak a felsőoktatást.

1. ábra: A felsőoktatásra költött összeg a GDP%-ában (2008)

1. chart: Spending on higher education as % of GDP (2008)

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

Az 1. ábra az állami és magán felsőoktatásra fordított összeget mutatja az egyes országok GDP-jének arányában. Mint látható, 2008-ban a közép-európai államok közül Magyarország és Szlovákia fordította a GDP legkisebb hányadát a felsőoktatásra. Lengyelország még az EU27 átlagánál is nagyobb hányadát költi a hazai összterméknek a felsőoktatásra.⁴

Ha a tendenciákat vizsgáljuk, az 1. táblázatból megállapítható, hogy Csehország, Lengyelország és Románia egyértelműen növelte a felsőoktatásra fordított GDP-hányadot az elmúlt években, miközben Magyarországon ez a hányad csökkent.

1. táblázat: A felsőoktatásra költött összeg a GDP%-ában
1. table: Spending on higher education as % of GDP

	1999	2002	2005	2008
EU 27	1,1	1,2	1,2	1,2
Csehország	0,8	0,9	1,0	1,2
Magyarország	1,1	1,2	1,1	0,9
Lengyelország	0,9	1,5	1,6	1,5
Románia	0,6	0,8	1,1	n.a.
Szlovénia	n.a.	1,2	1,2	1,1
Szlovákia	0,8	0,8	0,9	0,9

Forrás: Eurostat

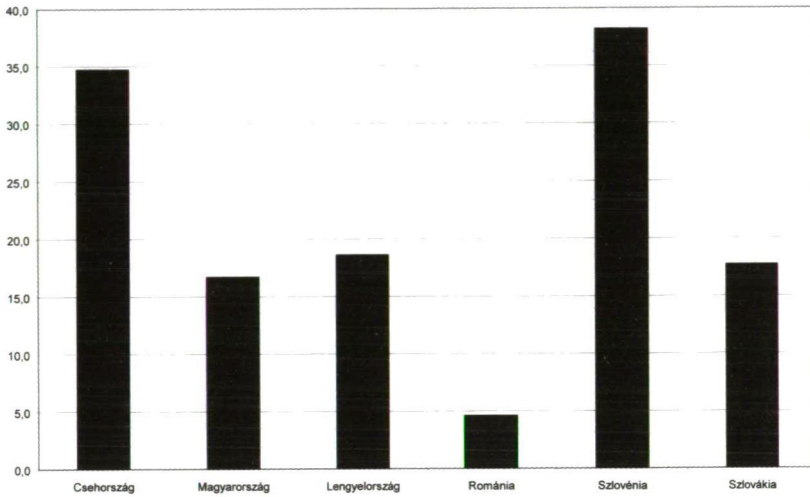
Mint látható, Magyarország ebben a mutatóban az EU27 átlaga alatt van, és a probléma komolyságát jelzi, hogy ezen a téren maga az Európai Unió is jelentősen elmarad néhány nem európai ország mögött.⁵

A felsőoktatásra fordított összeg kétféle forrásból származhat: állami és magán forrásból. A továbbiakban az állami finanszírozást vizsgáljuk.

2.2. A felsőoktatás állami finanszírozása

A következőkben azt mutatjuk be, hogy a közép-európai országok mennyit költenek állami forrásból a felsőoktatásra. Mint a 2. ábrán látható, az állam lakosság-arányos költése a felsőoktatásra Magyarországon a második legkevesebb; mindössze Románia marad el tőlünk e tekintetben. Kimagasló e relatív mutató Szlovénia és Csehország esetében.

2. ábra: A felsőoktatás állami támogatása euró/lakos (2010)
2. chart: Public spending on higher education euro/inhabitant (2010)

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

Az Európai Bizottság elemzéseiben négy kategóriába sorolja az országokat annak alapján, hogy állami forrásból mennyit költenek a felsőoktatásra. A besorolást több évet felölelően végeztük el. Mint a 2. táblázatban látható, 2001 és 2006 között Magyarország az alacsonyból az alacsony-közepes kvadránsba lépett.

2. táblázat: A felsőoktatás állami finanszírozása a GDP%-ában
2. table: Public spending on higher education as % of GDP

Állami finanszírozás a GDP %-ában	2001	2006	2007	2008
alacsony (0.19-0.91%)	Csehország, Magyarország, Románia, Szlovákia	Románia, Szlovákia	Szlovákia	Szlovákia
alacsony-közepes (0.92-1.1%)	EU27, Lengyelország	Lengyelország, Magyarország	Csehország, Magyarország, Lengyelország,	Csehország, Magyarország, Lengyelország,
közepes-magas (1.11-1.44)	Szlovénia	Csehország, Szlovénia, EU27	Románia, Szlovénia, EU27	Szlovénia, EU27
magas (1.46-2.27)				

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

Hasonlóan javított a pozícióján Csehország is. Ennél jelentősebb javulást ért el Románia: az alacsony kategóriából a közepes-magas kategóriába ugrott.⁶ Szlovénia már 2001-ben is a legelőkelőbb kategóriába tartozott – ekkor még az EU27 átlagát is meghaladó arányban költött a felsőoktatásra állami forrásból

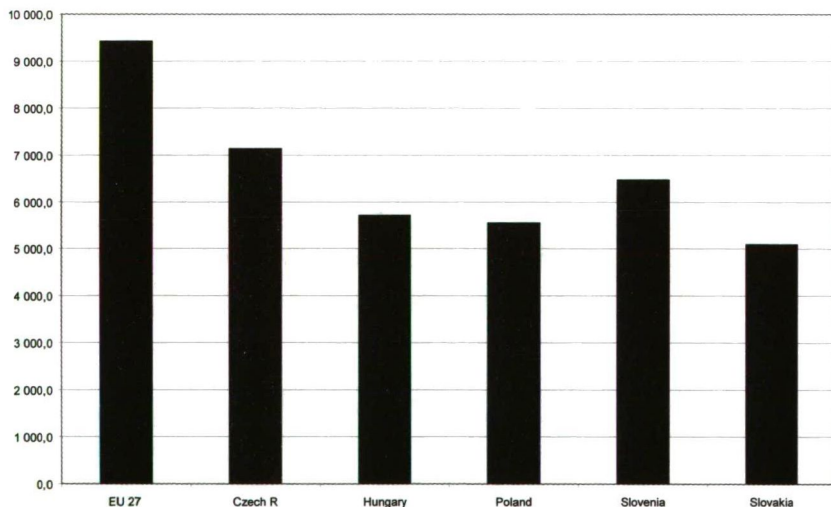
2.3. Az egy hallgatóra jutó finanszírozás

Az egy hallgatóra jutó finanszírozás a felsőoktatás „mozgásterét” mutatja meg az egyes országokban. Ennek összege időbeli hullámzást mutathat attól függően, hogy az össz-finanszírozás mennyire követi a növekvő vagy csökkenő hallgatói létszámot. Ezzel a mutatóval függ össze, hogy a politikai döntéshozóknak egyensúlyt kell találniuk a felsőoktatás minőségének megtartása/javítása, és a társadalom minél nagyobb hányadának felsőoktatásba történő bevonása között.

A 3. ábra az egy hallgatóra jutó összegeket mutatja, az összehasonlíthatóság érdekében vásárlóerő standardon. Mint látható, Magyarország a középmezőnyben fogall helyet, Csehország és Szlovénia mögött, Szlovákia, és – kevéssé – Lengyelország között.⁷ Megállapítható, hogy minden közép-európai ország jelentős lemaradást mutat az EU27 átlagához képest. Hazánkban közel 4 ezer euróval kevesebb jut egy hallgatóra, mint átlagosan Európában. Ennek alapján kijelenthető: a magyar (és általában a közép-európai) felsőoktatás nehéz helyzetben van, ha az Európai Felsőoktatási Térségben kíván versenyképes lenni.

3. ábra: Az egy hallgatóra jutó összeg az állami felsőoktatásban euróban, vásárlóerő standardon (2008)

3. chart: Expenditure per student in public HE in euro PPS (2008)

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

A tendenciákat vizsgálva még kedvezőtlenebb képet kapunk. Mint a 3. táblázatból látható, Magyarországon 2003-2008 között csökkent az egy hallgatóra jutó finanszírozás, míg a többi közép-európai országban növekedett – Szlovénia kivételével, ahol azonban még mindig magasabb ez az összeg, mint hazánkban. Bár Romániáról nincs 2008-as adat, a 2003-2007 közötti növekedés rendkívüli: 1900 euróról 5500 euróra emelkedett ez az összeg.

**3. táblázat: Az egy hallgatóra jutó összeg az állami felsőoktatásban
Euróban, vásárlóerő standardon**

**3. table: Expenditure per student in public higher education
in euro, on purchase power standard**

	2003	2005	2007	2008
EU 27	7 742,1	8 173,1	9 032,3	9 424,9
Csehország	5 819,8	5 933,4	7 402,3	7 135,6
Magyarország	7 328,9	5 863,9	5 583,2	5 702,6
Lengyelország	3 919,6	5 577,4	4 635,4	5 542,5
Románia	1 894,4	2 665,4	5 435,5	n.a.
Szlovénia	n.a.	7 271,1	6 026,5	6 477,1
Szlovákia	4 027,2	4 885,7	4 768,8	5 089,3

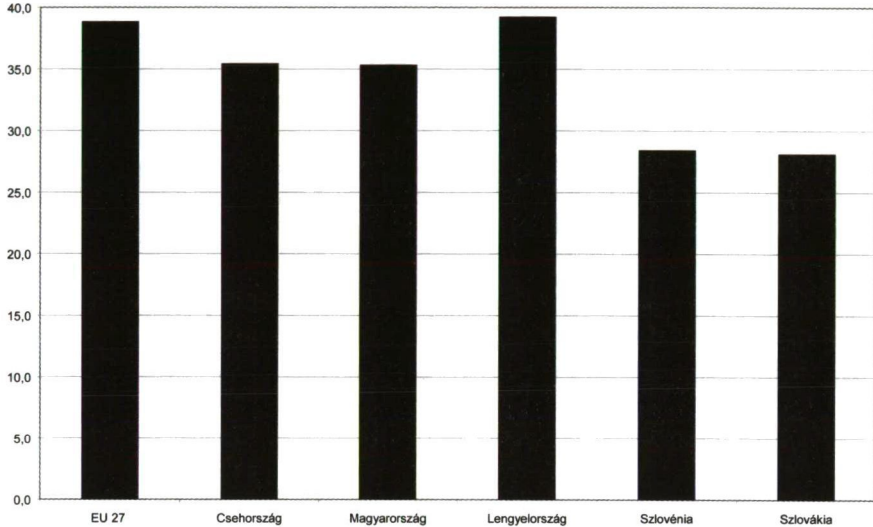
Forrás: Eurostat

Kedvezőtlen pozíciónk ebben a mutatóban összefügg az ország alacsony teljesítményével, hiszen ugyanez az összeg az egy főre jutó GDP hányadában kifejezve egyrészt átrendezi a sorrendet, másrészt csökkenti a különbségeket.⁸

A 2003-2008 közötti változások azonban ebben a mutatóban is kedvezőtlenek hazánkra nézve: 2003-ban a közép-európai országok közül Magyarországon volt a legmagasabb ez a hányad, és ezzel felülmúltuk az EU27 átlagát is. Ám miközben a többi országban nem volt, vagy nem volt jelentős mértékű a csökkenés, nálunk komoly visszaesés történt. Románia fejlődése e mutatóban is szembeötlő.

4. ábra: Az egy hallgatóra jutó összeg az egy főre jutó GDP %-ában az állami egyetemeken (2008)

4. chart: Expenditure per student in public higher education as a % of GDP per capita (2008)

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

4. táblázat: Az egy hallgatóra jutó összeg az egy főre jutó GDP %-ában az állami egyetemeken

4. table: Expenditure per student in public higher education as a % of GDP per capita

	2003	2005	2007	2008
EU 27	38,8	37,8	37,4	38,8
Csehország	38,2	34,8	37,1	35,4
Magyarország	56,3	41,3	35,8	35,3
Lengyelország	38,7	48,3	34,2	39,2
Románia	29,2	33,9	52,4	n.a.
Szlovénia	n.a.	36,9	27,3	28,4
Szlovákia	35,0	36,1	28,3	28,1

Forrás: Eurostat

2.3. Tandíjak, támogatások és diákhitel

A következőkben a hallgatók által fizetendő tandíjakat, a részükre nyújtott támogatásokat és diákhitel-lehetőségeket mutatjuk be a közép-európai államokban. Mint az 5. táblázatban látható, az államilag finanszírozott hallgatói kvótában egyetlen közép-európai államban sem szednek tandíjat. Egyáltalán nincs tandíj Csehországban. Az államilag finanszírozott doktori kvótában egyedül Szlovéniában kell a hallgatóknak tandíjat fizetniük. Szlovákiában és Romániában csak az Európai Unió kívülről érkező hallgatóknak kell fizetniük. Magyarországon, Lengyelországban és Szlovéniában a nem nappali tagozatokon kell tandíjat fizetni az államilag finanszírozott kvótákban.

5. táblázat: Tandíjak az államilag finanszírozott hallgatói kvótákban szemeszterenként, euróban (2008)

5. table: Tuition fees in state-supported quotas per semester in euro (2008)

	Alapszak	Mesterszak	Doktori képzés	EU-n kívüli hallgatók	Nem nappalis hallgatók
Csehország	0	0	0	0	0
Magyarország	0	0	0	2000-4000	500-2500
Lengyelország	0	0	0	0	1000
Románia	0	0	0	3200-3500	0
Szlovénia	0	0	2500-4000	2500-4000	2500-3000
Szlovákia	0	0	0	2000	0

Forrás: CHEPS (2008)

Egyértelműen közép-európai sajátosság, hogy az állami finanszírozású kvótán felül az egyetemeken költségtérítéses hallgatókat vehetnek fel. Ez a rendszer kizárólag erre a térségre jellemző, Nyugat-Európában ismeretlen. Mind a 6 országban vannak költségtérítéses hallgatók, akiknek a tandíját az egyetemeken állapíthatják meg. Lengyelországban és Romániában a tandíj-bevételek meghaladják az egyetemeken költségvetésének 20%-át (az EU-átlag 11%).⁹

A továbbiakban a hallgatók számára biztosított hitellehetőségeket, illetve az 1995-2008 közötti változásokat mutatjuk be. Mint a 6. táblázatban látható, 1995-ben egyetlen közép-európai országban sem volt diákhitel, 2008-ra azonban Magyarországon, Lengyelországban és Szlovákiában olyan hitelrendszert vezettek be, melyet nemcsak a tandíjra, hanem általánosságban a megélhetésre lehet felhasználni. (Nyugat-Európában vannak olyan országok, ahol a diákhitel kizárólag a tandíj fedezésére vehető igénybe.)

6. táblázat: Diákhitel lehetőség
6. table: Student loans

	1995	2008
Nincs hitel	összes vizsgált ország	Csehország, Románia, Szlovénia
Megélhetést fedező hitel		Magyarország, Lengyelország, Szlovákia

Forrás: CHEPS (2008)

Az alábbiakban részletesen bemutatjuk a tandíj, a kedvezmények és a diákhitel rendszereit a vizsgált országokban (2008-as állapot)¹⁰:

Csehország:

- Nincs tandíj.
- 1998 óta díjat kell fizetnie annak, aki nem fejezi be időben a tanulmányait.
- 1998-ban bevezették az ún. „élethosszig tartó tanulás” képzési módot, amelyben az egyetemek költségtérítést kérhetnek. Ebből a rendszerből a hallgatók átkerülhetnek a normál képzésbe.
- Támogatás csak nappali tagozatos hallgatóknak jár, 26 éves korig. A támogatást szociális alapon lehet igénybe venni. Van lakhatási támogatás, étkezési hozzájárulás, közlekedési kedvezmény, adókedvezmény a szülőknek.

Magyarország:

- Nincs tandíj.
- Az egyetemek az állami kvótán felüli helyekre költségtérítéses hallgatókat vehetnek fel. A költségtérítés mértékét az egyetemek határozzák meg, de 2005 óta ez nem lehet alacsonyabb, mint az állami normatíva fele.
- 2005-ig a nem nappali tagozatos hallgatók költségtérítésesek voltak. 2005 óta az állam finanszíroz bizonyos kvótát nem nappali tagozaton is.
- Minden hallgató jogosult tanulmányi ösztöndíjra.
- Van szociális alapú támogatás is.
- Minden hallgatónak van lehetősége államilag támogatott diákhitel-felvételre.

Lengyelország:

- Nappali tagozaton a képzés ingyenes.
- A nem nappali tagozatos hallgatók fizetnek költségtérítést, ennek mértékét az egyetemek határozzák meg.
- Minden alapszakos hallgató kaphat diákhitelt, valamint tanulmányi ösztöndíjat és szociális támogatást.
- A diákhitelt 1997-ben vezették be. 2001 óta a magánegyetemek hallgatói is igénybe vehetik.

Románia:

- Nincs tandíj.
- 1998 óta az egyetemek az állami kvótán felüli helyekre költségtérítéses hallgatókat vehetnek fel. Ennek mértékét az egyetemek határozzák meg.
- Támogatást az kaphat, aki szociális és tanulmányi szempontból is érdemes rá.
- A költségtérítéses hallgatók nem jogosultak támogatásra.
- Diákhitel nincs.

Szlovákia:

- 1995 óta az egyetemek az állami kvótán felüli helyekre költségtérítéses hallgatókat vehetnek fel. Ennek mértékét az egyetemek határozzák meg.
- A tanulmányaikat időben be nem fejezők és a nem első diplomások díjat fizetnek.
- Minden hallgató kaphat támogatást, aki szociális és tanulmányi szempontból is érdemes rá.
- Diákhitel nincs.

Szlovénia:

- A nappali tagozatos államilag finanszírozott kvótákban nincs tandíj.
- A nem nappali tagozatos és az állami kvóta feletti helyeken van költségtérítés, az utóbbi mértékét az egyetemek határozzák meg.
- Minden hallgató jogosult szociális támogatásra és diákhitelre.
- Tanulmányi ösztöndíjra a nappali tagozatosok jogosultak.
- A nappali tagozatos hallgatók szülei jogosultak adókedvezményre. Minden hallgató jogosult különböző kedvezményekre (pl. közlekedés).
- A diákhitelt 1997-ben vezették be, és tanulmányi eredménytől függ.

2.4. Az egyes források aránya az egyetemek támogatásában

A továbbiakban az egyes forrásokból (állami, hallgatói és üzleti) származó támogatások arányát mutatjuk be a vizsgált országokban. Mint a 7. táblázatban látható, Szlovákia állami egyetemei szinte kizárólag állami forrásból működnek, a további források szerepe elenyésző. A legalacsonyabb az állami támogatás aránya Szlovéniában: a pénz fele magán forrásokból - fele-fele részben a hallgatóktól és az üzleti szférából - érkezik. Az üzleti szektorból Csehországban és Szlovéniában érkezik a legnagyobb hányad. 20 % felett van a tandíjából származó bevétel Lengyelországban, Romániában és Szlovéniában, de Magyarországon is az EU27 átlag feletti ez az arány.

7. táblázat: A támogatás összetétele az állami egyetemeken (2008)
7. table: Composition of funding in public universities

	Az állami működési támogatás aránya	Tandij aránya	Üzleti szektorból származó finanszírozás aránya
Csehország	75	5	20
Magyarország	70	15	5
Lengyelország	71	22	7
Románia	70	25	5
Szlovénia	50	25	25
Szlovákia	94	1	5

Forrás: CHEPS (2008) alapján saját szerkesztés

2.5. A finanszírozás mechanizmusa

A következőkben az állami finanszírozás mechanizmusát, a forrás-allokáció alapját hasonlítjuk össze.

A finanszírozás négyféle elven lehetséges¹¹:

- a). tárgyalásos: a támogatási összeg a minisztérium és az intézmények közötti tárgyalás eredményeképpen alakul ki az intézmények által készített költségvetés alapján
- b). bázis-elvű: a támogatási összeg alapja az előző évek támogatási összege
- c). normatív: a támogatási összeg standard kritériumok alapján alakul ki (normatív egységköltségek, input kritériumok és teljesítménymutatók)
- d). szerződéses: a támogatási összeg teljesítményszerződések keretében alakul ki, a stratégiai célokat a minisztérium és az intézmények közösen alakítják ki.

A 8. táblázat a négyféle finanszírozási elv jelenlétét és időbeli változását mutatja a vizsgált országokban. Csehországban és Lengyelországban a normatív finanszírozás volt és maradt meghatározó, Magyarországon a tárgyalásos és a bázis dominált, de a tárgyalásos teljesen elveszítette jelentőségét, és meghatározóvá vált a normatív finanszírozás. Romániában és Szlovákiában a báziselvű finanszírozásról a normatívra tértek át. Szlovéniára a bázis és a normatív finanszírozás egyaránt jellemző. Az EU által preferált szerződéses finanszírozásnak csak Lengyelországban és Szlovéniában voltak csekély előzményei, azóta Szlovákia kivételével minden közép-európai államban megjelentek a csírái.

**8. táblázat: Az állami működési finanszírozás mechanizmusa
az állami egyetemeken**

8. table: Operational financing mechanisms in public universities

	Tárgyalásos		Bázis		Normatív		Szerződéses	
	1995	2008	1995	2008	1995	2008	1995	2008
Csehország	0	x	xx	xx	xxx	xxx	0	x
Magyarország	xxx	0	xxx	xx	xx	xxx	0	x
Lengyelország	0	0	x	x	xxx	xxx	x	x
Románia	xx	0	xxx	0	0	xxx	0	x
Szlovénia	xx	x	xxx	xxx	xx	xxx	x	x
Szlovákia	0	0	xxx	0	0	xxx	0	0

Forrás: CHEPS (2008) alapján saját szerkesztés

(Jelmagyarázat: 0: jelentéktelen, x: kis jelentőségű, xx: jelentős, xxx: meghatározó)

A finanszírozás mechanizmusa jellemezhető azzal is, hogy az allokáció inkább input-, vagy inkább output-kritériumok alapján történik.

- a). input tényezők: hallgatói létszám, államilag finanszírozott kvóta, oktatói létszám, infrastruktúra, elmúlt év költségvetése
- b). output tényezők: hallgatói teljesítmény, minőségi mutatók (központi teljesítményértékelés eredményei), tudományos publikációk, idézettség, PhD fokozatok, kutatási szerződések és elnyert pályázatok, tudományos eredmények hasznosulása, nemzetközi kutatási projekteken való részvétel, rangsor-helyezések.

A 9. táblázat azt mutatja meg, hogy a vizsgált országokban mennyiben input- vagy output-alapú a finanszírozás, és mindez hogyan változott az utóbbi években. Mint látható, Csehország és Magyarország nem tudott elmozdulni az EU által preferált output alapú finanszírozás felé, míg a többi ország ezt megtette, bár szlovákia kivételével még mindig az input-alapú finanszírozás a jellemzőbb.

**9. táblázat: A közvetlen állami működési finanszírozás
alapja az állami egyetemeken**

9. table: Basis of direct operational state funding in public universities

	Input-kritériumok		Output-kritériumok	
	1995	2008	1995	2008
Csehország	xxx	xxx	0	0
Magyarország	xxx	xxx	0	0
Lengyelország	xxx	xxx	xx	xx
Románia	xxx	xxx	0	xx
Szlovénia	xxx	xxx	x	xx
Szlovákia	xx	xx	0	xx

Forrás: CHEPS (2008) alapján saját szerkesztés

2.6. Az egyetemek pénzügyi autonómiája

A CHEPS négy mutató alapján 3 kategóriába sorolta az országokat annak megfelelően, hogy alacsony, közepes vagy magas az állami egyetemek pénzügyi autonómiájának szintje. A négy mutató a források belső elosztásának szabadsága, a tőkepiacról történő forrásbevonás lehetősége, a tartalékképzés és a működési támogatás felhasználásának szabadsága¹².

A 10. táblázatból látható, hogy már 1995-ben is eltérő pozícióban voltak a vizsgált államok: 3 államban – köztük Magyarországon – alacsony volt az egyetemek pénzügyi autonómiájának szintje, 2-ben közepes, Csehországban pedig magas. 2008-ban már sehol nem tekinthető alacsonynak az autonómia, minden országban növekedett az egyetemek gazdálkodási szabadsága.

10. táblázat: Az állami egyetemek pénzügyi autonómiája
10. table: Financial autonomy of state universities

Autonómia szintje	1995	2008
alacsony	Magyarország, Románia, Szlovákia	
közepes	Szlovénia, Lengyelország	Lengyelország, Magyarország, Románia, Szlovákia
magas	Csehország	Csehország, Szlovénia

Forrás: CHEPS (2008) alapján saját szerkesztés

A működési támogatás felhasználásának rugalmassága alapján szintén 3 országcsoporthoz képezhető. Kicsi a rugalmasság ott, ahol a működési támogatás teljesen „címkezett”, közepes ott, ahol csak tág felhasználási kategóriákba sorolt, és magas, ahol az egyetemek rugalmasan használhatják fel a támogatást különböző kiadási tételek fedezésére.¹³

A 11. táblázatból látható, hogy míg 1995-ben 3 ország – köztük Magyarország – egyetemeken kicsi volt a pénzügyi rugalmasság, addig 2008-ra Szlovákia egyedül maradt ebben a kategóriában. 1995-ben egyedül Csehországban volt nagy a rugalmasság, de közben felzárkózott Magyarország, Románia pedig 2 kategóriát is „ugrott”.

11. táblázat: A működési támogatás felhasználásának rugalmassága az állami egyetemeken

11. table: Flexibility of using operational funding in public universities

Rugalmasság	1995	2008
kicsi	Románia, Szlovákia, Szlovénia	Szlovákia
közepes	Magyarország, Lengyelország	Lengyelország, Szlovénia
nagy	Csehország	Magyarország, Románia, Csehország

Forrás: CHEPS (2008) alapján saját szerkesztés

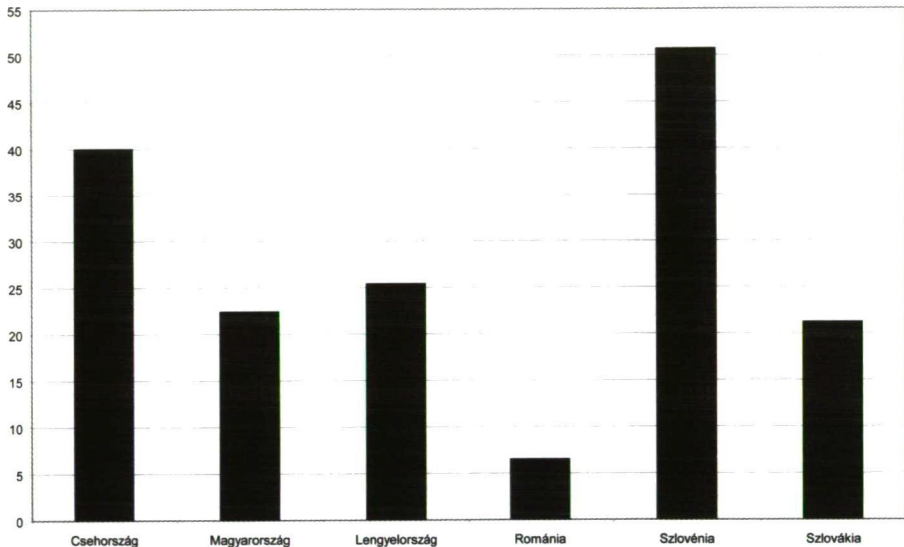
3. A felsőoktatási kutatás finanszírozása

3.1. Általános mutatók

A következőkben a felsőoktatási intézményekben zajló kutatási tevékenység finanszírozását vizsgáljuk meg több aspektusból. Elsőként azt mutatjuk be, hogy az egyes közép-európai országok mennyit költenek erre a területre lakosság-arányosan.

Az 5. ábrán látható, hogy ez a mutató Szlovéniában és Csehországban kiamagslóan magas, Magyarország a középmezőnyben található, Románia pedig messze lemarad a többiektől. Figyelemre méltó, hogy Szlovénia 2010-ben több mint kétszer annyit költött felsőoktatási kutatásra lakosság-arányosan, mint Magyarország!

5.ábra: A felsőoktatási K+F költségvetése euró/lakos (2010)
5. chart: HE R&D expenditure in euro/inhabitant (2010)

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

A tendenciákat vizsgálva a kép sötétebb ránk nézve: a 12. táblázatban láthatjuk, hogy Románia – bár még mindig a többiek után kullog – 8 év alatt megötszörözte ezt a mutatót, Szlovákia megnyolcszorozta, míg Magyarországon csak 1,3-szorosára nőtt ez az összeg. Jelenleg Szlovákiával vagyunk egy szinten, azonban 8 évvel ezelőtt nálunk még hétszerese volt ez az összeg a szlovákénak! 2002-ben Csehországot még megelőztük ebben a mutatóban, jelenleg viszont ők közel kétszer annyit költenek lakosság-arányosan a felsőoktatási kutatásokra, mint mi. Szlovénia pedig annak ellenére tudta megduplázni ezt az összeget, hogy már 2002-ben is jóval a többi ország előtt járt. Megjegyezzük, hogy az EU27 átlagával

való összevetés ezen a területen drámai: az EU-ban ötször annyi jut felsőoktatási kutatásra lakosság-arányosan, mint nálunk, és még a Közép-Európában élen járó Szlovéniában is csak feleannyit költenek erre a területre, mint az EU-átlag.

12. táblázat: A felsőoktatási K+F költségvetése euró/lakos
12. table: HE RD expenditure in euro/inhabitant

	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EU 27	85,7	87,3	89	92,4	97,8	104,2	110,6	113,9	118,8
Csehország	14,7	15,1	15,9	22,7	27,3	32,1	35,1	36,2	40
Magyarország	17,4	18,3	17,5	20,9	21,8	22,7	23,2	22,3	22,4
Lengyelország	10,4	8,6	9,5	11,5	12,3	15,7	19,4	20,4	25,4
Románia	1,3	0,9	1,1	2,1	3,6	7,3	10,8	6,4	6,5
Szlovénia	28,1	22,5	24,5	34,6	36,4	38,7	41,2	47,1	50,7
Szlovákia	2,5	4,1	6,5	7,4	9,7	11,7	13,7	14	21,2

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

A GDP arányában vizsgálva a felsőoktatási kutatásokra fordított összeget a különbségek kisebbek, de a Magyarországra nézve kedvezőtlen folyamatok így is megmuattkoznak. Amint a 13. táblázat mutatja, csak Magyarországon csökkent, minden más közép-európai országban nőtt ez a mutató 2002 és 2010 között.

13. táblázat: A felsőoktatás K+F költése a GDP%-ában
13. table: HE RD expenditure as % of GDP

	2002	2004	2006	2008	2010
EU 27	0,42	0,41	0,41	0,44	0,49
Csehország	0,18	0,18	0,24	0,24	0,28
Magyarország	0,25	0,22	0,24	0,22	0,23
Lengyelország	0,19	0,18	0,17	0,2	0,27
Románia	0,06	0,04	0,08	0,17	0,12
Szlovénia	0,23	0,18	0,24	0,22	0,29
Szlovákia	0,05	0,1	0,12	0,11	0,17

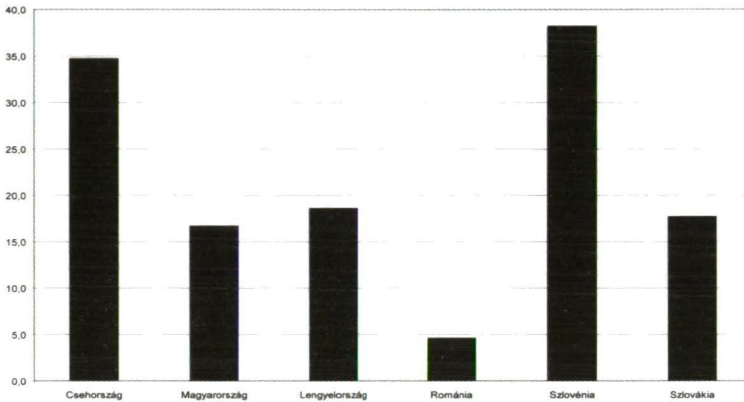
Forrás: Eurostat

A kutatásra fordított összeg szintén differenciálható annak forrása szerint. Először az állami forrásokat vizsgáljuk meg.

3.2. A kutatás állami finanszírozása

Mint a 6. ábra mutatja, e tekintetben Magyarország az előkelőnek nem mondható utolsó előtti helyet foglalja el a vizsgált országok között; csak Romániát előzük meg. Szlovénia és Csehország ebben a mutatóban is kiemelkedő.

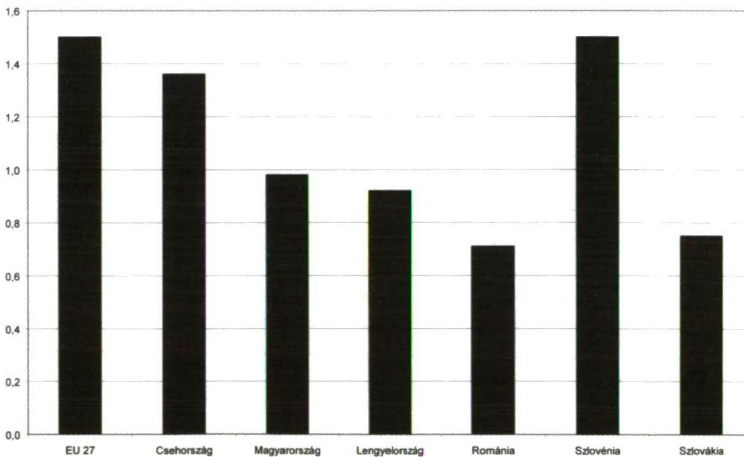
6. ábra: Kormányzat egyetemi K+F támogatása euró/lakos (2010)
6. chart: Governmental expenditure of HE RD in euro/inhabitant (2010)

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

Jobb pozíciót foglalunk el akkor, ha a felsőoktatási kutatásokra fordított összeget az összes kormányzati kiadás arányában határozzuk meg (7. ábra.) E mutatóban már Lengyelországot és Szlovákiát is megelőzzük.

7. ábra: A kormányzat egyetemi K+F támogatásának aránya az összes kormányzati kiadás %-ában (2010)
7. chart: GBORD as % of total governmental expenditure (2010)

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

3.3. Az állami támogatás mechanizmusa

A kutatás állami támogatása alapvetően két mechanizmus alapján allokálható: egyfajta automatizmus alapján (működési támogatás), és oly módon, hogy az intézmények versenyezzenek a támogatásért (pályáztatás). Az EU egyértelműen az utóbbit preferálja.¹⁴

A 14. táblázat azt mutatja be, hogy a vizsgált országokban melyik mechanizmus dominál, és mindez hogyan változott 1995 óta. Mint látható, már 1995-ben is versenyeztek a kutatóhelyek az állami támogatásért Csehországban, Romániában és Szlovéniában. A többi 3 országban 1995-ben automatikus támogatás volt – és azóta is ez dominál.

14. táblázat: A kutatás állami finanszírozásának mechanizmusa

14. table: Mechanism of governmental funding of RD

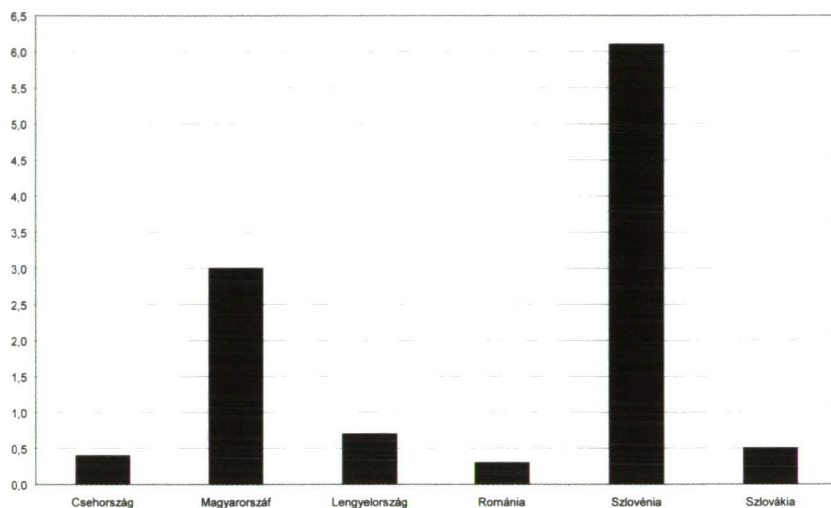
	A kutatás működési támogatása %		A kutatás pályáztatott támogatása %	
	1995	2008	1995	2008
Csehország	0	0	100	100
Magyarország	95	90	5	10
Lengyelország	90	80	10	20
Románia	0	0	100	100
Szlovénia	0	0	100	100
Szlovákia	90	78	10	22

Forrás: CHEPS (2008)

3.4. Az üzleti szféra részvétele a felsőoktatási kutatások finanszírozásában

A továbbiakban azt mutatjuk be, hogy az üzleti szféra lakosság-arányosan mekkora szerepet vállal az egyetemi kutatások finanszírozásában az egyes közép-európai államokban. Mint a 8. ábrán látható, ebben a mutatóban Magyarország jól teljesít: a 2. helyet foglalja el. Az azonban figyelemre méltó, hogy a szlovéniai vállalkozások kétszer annyit költenek az egyetemeken folytatott kutatásokra, mint a magyarországiak.

8. ábra: Az üzleti szektor egyetemi K+F finanszírozása euró/lakos (2010)
8. chart: Business sector expenditure on HE RD in euro/inhabitant (2010)

Forrás: Eurostat alapján saját szerkesztés

4. Az európai Modernizációs Programnak való megfelelés

Az európai Modernizációs Program (Modernisation Agenda)¹⁵ az Európai Bizottság által megfogalmazott stratégia az európai felsőoktatás átalakítására, a felsőoktatás és a kutatás eredményességének növelésére. A Program számos finanszírozási célkitűzést is megfogalmaz, úgymint:

- az egyetemek pénzügyi autonómiájának növelése
- az üzleti szféra intenzívebb szerepvállalásának ösztönzése az egyetemek finanszírozásában
- olyan tandíj (és támogatási) rendszer kialakítása, amely a társadalmi egyenlőség biztosítása mellett biztosítja a színvonalas felsőoktatást
- teljesítmény-alapú finanszírozás a felsőoktatásban
- pályázati alapú finanszírozás a felsőoktatási kutatásban
- hallgatói mobilitás ösztönzése pénzügyi eszközökkel (a hallgatói támogatás és kölcsön „hordozhatósága”)

A CHEPS 2008-ban négy kategóriába sorolta az országokat annak megfelelően, hogy gyengén, gyenge-közepesen, közepesen jól vagy jól teljesítették a Program célkitűzéseit.¹⁶ A 15. táblázatban látható, hogy Szlovénia már 1995-ben is jól megfelelt az elvárásoknak, a többi ország viszont a gyenge kategóriák valamelyikébe tartozott – Magyarország a legalsó kvadránsba tartozott. 2008-ra csak Szlovákiának nem sikerült javítani a pozícióján, Csehország, Magyarország és Lengyelország egy kategóriát javított, Románia viszont a legalsó kvadránsból a legfelsőbe került.

15. ábra: A Modernizációs Program pénzügyi célkitűzéseinek való megfelelés
15. table: Compliance with financial aspects of Modernisation Agenda

	1995	2008
gyenge	Románia, Magyarország, Szlovákia	Szlovákia
gyenge-közepes	Lengyelország, Csehország	Csehország, Magyarország
közepes-jó		Lengyelország
jó	Szlovénia	Szlovénia, Románia

Forrás: CHEPS (2008)

Megvizsgáltuk, minek köszönhető Románia „kiugrása”. Keleti szomszédunk a következő területeken lépett előre: az egyetemek pénzügyi autonómiája, a tandíj bevezetése, a teljesítmény-alapú finanszírozás (ez az a mutató, amiben Magyarország egyáltalán nem lépett előre) és a mobilitás ösztönzése.

5. Összegzés

Tanulmányunkban a felsőoktatás finanszírozását elemeztük és hasonlítottuk össze a közép-európai országokban. A vizsgálatokból egyértelműen kiderült, hogy Magyarország a legtöbb mutatóban a középmezőnyben foglal helyet, és egyetlen finanszírozási mutatóban sem emelkedik ki. A tendenciák is kedvezőtlenek; több olyan mutató van, melyben a többi ország előrelépett 1995, illetve 2002 és 2008 között, miközben Magyarországon romlottak a felsőoktatás pénzügyi feltételei. Mindez azt vetíti előre, hogy a magyar felsőoktatás finanszírozása nemcsak a fejlett országokétól szakad el behozhatatlan mértékben, hanem például Szlovéniáétól és Csehországtól is.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Veugeliers, R. and F. van der Ploeg (2008): Reforming European Universities: Scope for an Evidence-Based Process, CESIFO Working Paper No. 2298.
- Center For Higher Education Policy Research /CHEPS/ (2008): Progress in higher education reform across Europe – Funding Reform, Vol. 1.
- Európai Bizottság /EC/ (2003): The Role of the Universities in the Europe of Knowledge (No. COM (2003) 58)
- Európai Bizottság /EC/ (2006): Delivering on the Modernisation Agenda for Universities: education, research and innovation (No. COM (2006) 502)
- Eurydice (2008): Higher Education Governance in Europe.
- Eurostat adatbázis: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database

JEGYZETEK

1. Veugelers, R. and F. van der Ploeg (2008)
2. EC (2003)
3. CHEPS (2008)
4. Romániáról nincs 2008-as adat.
5. Kanada, Korea, az USA és Japán a GDP-jének 2,5-2,9 %-át költi felsőoktatásra.
6. Romániáról nincs 2008-as adat.
7. Romániáról nincs 2008-as adat.
8. Romániáról nincs 2008-as adat.
9. CHEPS (2008)
10. CHEPS (2008)
11. Eurydice (2008)
12. CHEPS (2008)
13. CHEPS (2008)
14. CHEPS (2008)
15. EC (2006)
16. CHEPS (2008)